

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

KEREITE 11

**SETSWANA PUO YA GAE (HL)
PAMPIRI YA NTLHA (P1)**

EXEMPLAR 2007

MADUO: 70

NAKO: 2 diura

Pampiri e e na le ditsebe di le 10.

DITAELO

1. Araba dipotso TSOTLHE.
2. Karolo nngwe le nngwe e simololwe mo tsebeng e ntšhwa mme kwa bokhutlong jwa karolo moithuti a thalele.
3. Tlogela mola mo magareng a dikarolo tsa gago.
4. Kwala ka mokwalo o o buisegang.
5. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.

KAROLO YA A**TEKATLHALOGANYO****POTSO 1**

1.1 Buisa temana e e latelang mme morago o arabe dipotso tse di e latelang:

BOAGISANYI

Ntlo ya bobedi e ne e le ya ga Molefe: setsompa, leferefere, menomasweu. A nyala Lebogang, morwadia Modiboa wa Dibaere. Ba nna kgwedi tse pedi, kampo tse tharo – ga ke tshware sentle boitumelo le boipelo jwa botshelo jo bonaana bo kgatlha magodimo. Mme ka phokoje a sa latlhe moseselo wa gagwe, a sitwa go o latlhela rure a boela mo mokgweng wa gagwe o a neng a o tlogetse a santse a ipala mabala a kgaka mo go Lebogang. Mokgwa o e neng e le one o dirileng gore monnamogolo, Modiboa, a eme ka thobane mo kgorong, wa itshupa; mme ga se ka ga thusa sepe, mosetsana a re fa ke re ka re, ka rialo. E re monnamogolo a santse a isitse marapo go beng, a tswe ka letshola, a tlole dipota ... Monnamogolo ka mahutsana a latlha seditse, a nyadisa morwadie ka pelo e ntsho ...

Tsatsi la ntlha le Molefe o le letseng paeng mogatse a ikgomotsa ka gore monna o a tle a phirimelelwe nageng ka nako nngwe, le fa a na a sa ikaelela go lala digoba. Ya re go le tsatsi lengwe a iphaga dikoro mo botshelong jwa ga mogatse; motho a batla go mo ja nko e sa butswa. Ke fa a tla simolola go ikgomotsa ka tshingwana ya ditšheše: a tlhola mo go yone, a phirimelelwa gone. Ba mo ja setshego go bona a kgwaritsakgwaritsa mme motshegare otlhe a rothisa keledi. Ke fa e tla re go le tsatsi lengwe mosimane wa mongwaketsi a fapogela gone a ntse a tsoma matute a morara; ka loleme lo lo boreššana a mo lebadisa bodutu le mahutsana. Ya re a tsamaya ga twe a se ka a lapa go eta ...

Ntlo ya boraro e ne e le ya ga Motale ... Mogatsa Motale e le tsala e kgolo ya ga mme mmaMofokeng. Fa o tsena mo tlung ya ga Molefe o kgatlhantshiwa ke maphatsiphatsi a a kgobetsweng gotlhe: Fa o tsena mo tlung ya ga Motale o kgatlhantshiwa ke dipota tse di emeng mošampa ...

Mme mmaMofokeng le Lebogang ba ne ba atamelane ka maemo; mme ba sa kgone go itsheba. Go tseelana molelo ga bone e le go go felelang mo kadimisanong ya dilo tsa lapa. Ke fa e tla re go le tsatsi lengwe mme MmaMofokeng a rome Basetsaneng go ya go mo kopela matlhare a mmutshwana kwa go Lebogang : a fitlhela go thibile, e le maitsiboa a Matlhatso, motsi go sa tseneng motho. Lebogang a mo kgatlhantsha mo kgorong : 'Hee , wena o mosesane, tsamaya o ye o ree mmaago o re ga ke ise ke reke tee' A bua a tswala setswalo ka go se kgatlhametsa. Mongwe wa banna ba ba neng ba ithadia, a tshega; matute a morara a setse a mo pelekantse matlho.

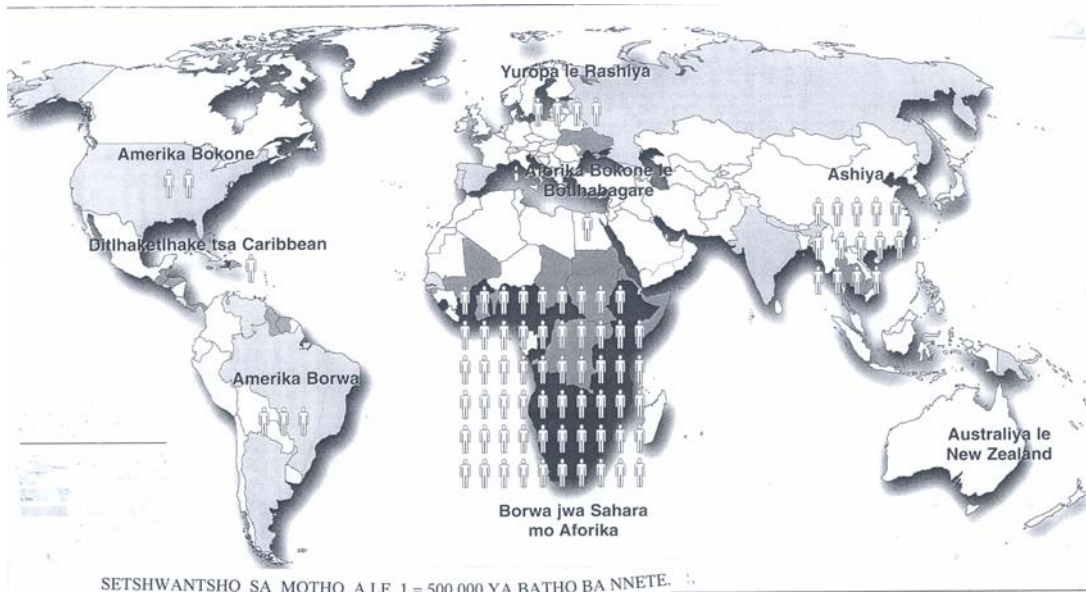
[Setswana sa Lowe, J Malao le HM Tabane]

1.1.1 Tlhalosa sentle gore fa mokwadi a re Molefe ke menomasweu o kaya eng?

(2)

- 1.1.2 Naya mokgwa o le mongwe o Molefe a tlwaetseng go o dira o o neng wa dira gore mogatse a rothise keledi. (1)
- 1.1.3 O itse jang gore go eta ga mosimane wa mongwaketse go ne ga tlisa diphetogo mo maikutlong a ga Lebogang. (2)
- 1.1.4 Goreng Basetsaneng a bolelela mmaagwe gore ga a sa tlhole a batla go romiwa kwa ga Molefe. (2)
- 1.1.5 A rraago Lebogang o ne a rata ngwana wa gagwe a nyalwa ke Molefe? Tlhalosa ka polelo e le nngwe fela. (2)
- 1.1.6 Go kaiwa eng fa go twe go lala digoba? (2)
- 1.1.7 Botsala jwa boagisanyi jwa ga Mmamofokeng le Lebogang ke jo bo ntseng jang? (2)
- 1.1.8 Tlhalosa maele a a latelang:
- (a) Go ipala mabala a kgaka. (1)
- (b) Go latlha seditse. (1)

1.2 Sekaseka setshwantsho se se latelang sa tshwaetsego ya Lebolelateng gore o tle o kgone go araba dipotso.

1.2.1 Naya maina a dikgaolo tse di latelang:

(a) E e nang le dipalopalo tse di kwa godimo tsa tshwaetsego go di feta tsothle. (2)

(b) E e nang le dipalopalo tse di kwa tlase tsa tshwaetsego go di feta tsothle. (2)

1.2.2 Naya dipalopalo tsa tshwaetsano ya Lebolelateng mo ditlhaketlhakeng tsa Caribbean (1)

1.2.3 Go dikontinente tse kae mo lefatsheng? (2)

1.2.4 Naya leina la kontinente e le nngwe fela e o e itseng. (2)

1.2.5 Tlhalosa mafoko a a latelang:

(a) Ditlhaketlhake (2)

(b) Tshwaetsano (2)

(c) Lebolelateng (2)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B**TSHOSOBANYO****POTSO 2**

Buisa temana e e latelang ka kelotlhoko mme morago o e sosobanye ka temana e e ka nnang le dintlha di le supa ka mafoko a gago mme bokao bo sa fetoge. Netefatsa gore o akareditse dintlhakgolo le molaetsa wa yona.

Le fa ke utlwile selelo sa ga Matlakala fa gare ga mpa ya bosigo ga ke a ka ka itshwenya ka go tsoga. Mo go bona ntwana e ne e le sejo sa ka metlha. Godimo ga moo Mpolaeng o ne a ka go ja ka meno fa o ka leka go mo thiba a setse a ipaakanyeditse ntwana. Ka moo Matlakala le ena a neng a tswaetse go betswa, ke a solofela o ne a ka utlwa botlhoko fa tshipi e ka fela Mpolaeng a ise a mo sibolole ditshoka. Tota le selelo sa gagwe fa a kua mokgosi se ne se sa tlhole se tlhaba motho ope mo pelong. Se ne se tsewa fela jaaka dingwe tsa ditragalo tse di tswaelegileng tsa motse wa Lerothwaneng. E rile mo mosong fa ke ya go fatlha magotlo ka fa morago ga ntlo ka bona bene ya mapodisi e eme gaufi le ntlo ya ga Mpolaeng. Ka re ne re kgaogangwa ke legora fela ka atamela go bona se se diragalang. Mantswe a bona a ne a utlwala e kete ba buela ka fa mosimeng. Ke sa kgone go utlwa sentle gore ba bua ka eng. Ka tlola bothale, ka atamela letlhabaphefo ka gonne go anegelwa ke go tingwa.

Pelo ya me ya batla go ema fa ke bona Mothupi, seresanta wa sepodisi sa Lerothwaneng. A le mosweu ka mmala, a kwenne e bile a phatsima jaaka yona pitse ya naga. O mponopone ka sebele. Leina la gagwe le buiwa go notletswe mabati. Ka atamela letlhabaphefo gape go utlwa tsothle. Tsebe ka e se na sekhumelo ya se ka ya ntshwabisa. 'Bua nnete fela morwarra. Maaka ga a na a go busetsa sepe. Wa re go diragetse eng?' Mothupi a bua a tshuba sekerete. Mo nakong e Mpolaeng o ne a bokolela jaaka ngwana yo o matepe. A itshwere bohutsana a šebile fa fatshe. 'Selelo seo sa gago ga se kitla se re thusa ka sepe. Iphimole dikeledinyana tseo o nkarabe, golo fa ke mo tirong.'

[Matjila D.S le Makhele E.M, Dintelo]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA B:

10

KAROLO YA C**TIRISO YA PUO****POTSO 3**

Mme mmaMorati o ne a itlhaganelela pilediwa ya kwa ga mogatsamogolwe e bong Abueng. Fa a tsena koo, a bula molomo a re: ' O ntsentse letshogo jaaka ntšwa e utlwa ditelabore ka letsatsi la ntlha la ngwaga. Diaparo tsa me tsa ka kwa teng di tsorotla metsi o ka re ke netswe ke pula. Ke tla ke sa taboge mogadibo, ke fofa. Ga twe matsapa di a tsaya kae?

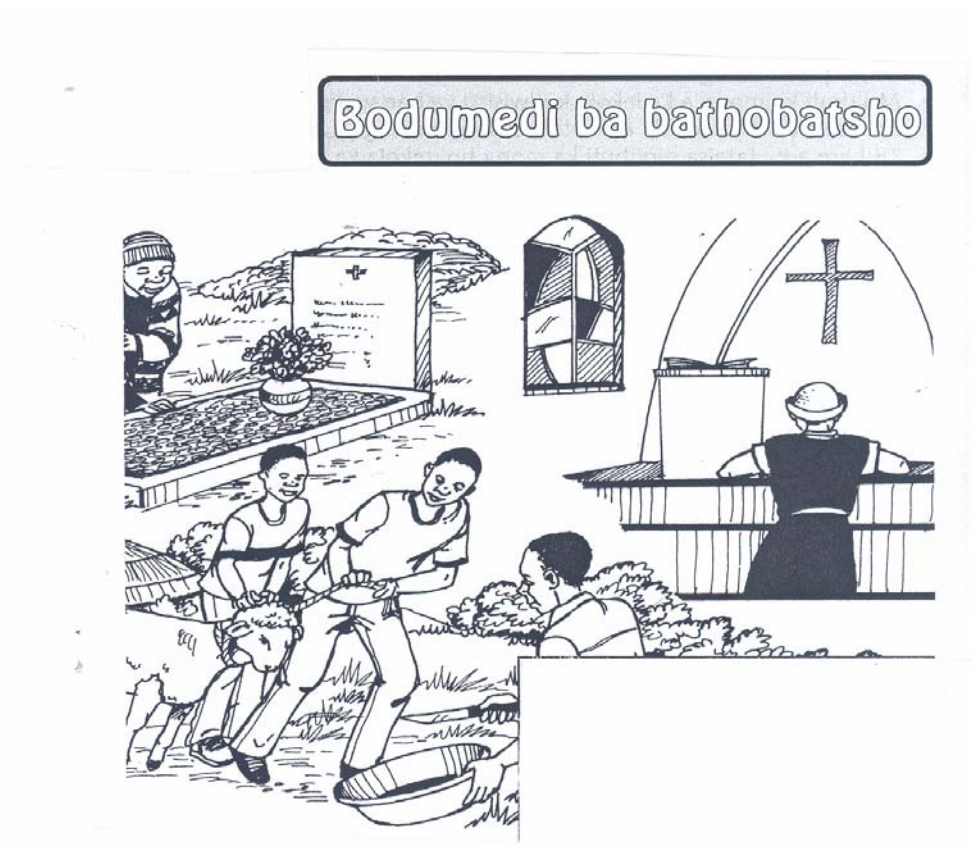
Abueng a bua jaaka mogolo a kgobegile marapo a re: 'Ke ne ke sa rate go go tshosa. Ke ka moo ke sa bolelelang Rapula gore ke go biletsa eng. Mogadibo, le tihaba re rototse matlho. Le ka matlho ga re a bo bona. Bolwetse jwa mogoloe o kare bo ya kwa tlhogong jaanong. Re letse re bogetse pharologanyo mo popong le dimpho tse re neng re di itse, dingwe re sa itse fa a na natso. O kile a tloga a ntsha molodi o o monate wa kopelo ya difela tsa dintsho tsa kereke. Ka re a fetogile thagana, ra ba ra mo thusa mo kopelong. Fa re santse re natefetswe, a rotola matlho o kare tau e ipaakanyetsa go kgwelogela sebolawa. Fa re bua jaana, o kae nkgonne? O ka fa phaposing ya borobalo ya rona. Ga a rogane ga a rogane, o kumola ditlhare ka meno. Mmatla ga a kate ka morago o ka re motho a jele diritibatsi! E re ke ye go mmona mogadibo.'

DIPOTSO:

- 3.1 Bolela gore tiriso ya mogatlana – ana mo leineng le le latelang e dirisitswe go kaya eng?
- Thagana (1)
- 3.2 Dirisa maemedi a a latelang mo dipolelong tse o di itlhametseng go supa fa o a tlhaloganya.
- 3.2.1 Natso (1)
- 3.2.2 Rona (1)
- 3.3 Dirisa mabotsi a a latelang mo dipolelong tsa gago.
- 3.3.1 Kae? (1)
- 3.3.2 Eng? (1)
- 3.4 Dirisa lengwe le lengwe la mafoko a a latelang mo dipolelong go supa bokao jo bo farologaneng le jwa temana:
- 3.4.1 Bula (1)
- 3.4.2 Tihaba (1)

- 3.5 Bolela gore go dirisitswe mofuta ofe wa segalo mo polelong e e latelang:
Mme mmaMorati o ne a itlhaganelela pilediwa (1)
- 3.6 Inola madirimatlhaedi a le mabedi mo dipolelong tse di latelang o bo o a dirise mo dipolelong tsa gago.
- 3.6.1 Re letse re bogetse pharologanyo mo popong le dimpho tse re neng re di itse. (2)
- 3.6.2 Fa re santse re natefeletswe a rotola matlho o ka re a tau e ipaakanyetsa go kgwelogela sebolawa. (2)
- 3.7 Kwalolola polelo e e latelang mme o thalele lediri le le supang gore tiro e diragetse.
'Diaparo tsa me tsa ka kwa teng di ne di tsorotla metsi o kare ke netswe ke pula.' (2)
- 3.8 Naya maina a dikapuo tse di latelang:
- 3.8.1 Ke sa taboge ke fofa. (1)
- 3.8.2 O ntsentse letshogo jaaka ntšwa e utlwa ditlhabore. (1)
- 3.9 Tlhalosa maele a a latelang:
- 3.9.1 Go rotola matlho. (1)
- 3.9.2 Go kumula ditlhare ka meno. (1)
- 3.10 Tlhalosa seane se se latelang:
Pilediwa e a lwelwa. (2)

3.11 Leba setshwantsho se se latelang mme morago o arabe dipotso:

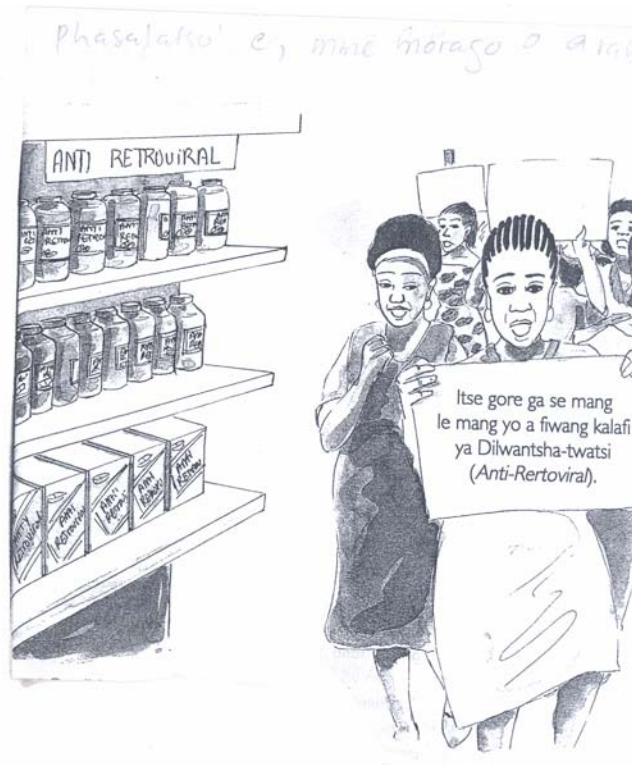
Tlhagisa dintlha tse di supang gore ditiragalo tsa setshwantsho di tsamaelana le setlhogo.

(4)

3.12 Naya leina la seruiwa se se isiwang tlabong

(1)

3.13 Leba phasalatso e, mme morago o arabe dipotso:

Leba mokwalo mo phasalatsong e, mme o neye lebaka la gore goreng 'Anti - retroviral e kwadilwe ka ditlhaka tse dikgolo. (1)

3.14 Tlhalosa gore ke ka ntlha ya eng lefoko 'Anti -retroviral' le tsentswe mo masakaneng? (1)

3.15 Tebego ya difatlhego tsa batho ba e ntse jang? (1)

3.16 Fa o lebelela go meteme ya melemo e megolo. Tlhalosa gore ke ka ntlha ya eng fa go dirisiwa meteme e megolo. (1)

3.17 Ke ka ntlha ya eng fa molaetsa mo polakateng o kwadilwe gore ga se mang le mang yo a fiwang melemo. (1)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 30

PALOGOTLHE: 70